

NAGY SZ. PÉTER: HATVANY LAJOS

Budapest, Balassi Kiadó, 1993, 119 l. (Kortársaink).

A magyar irodalomtörténet talán legtöbbet emlegetett szakasza az a csaknem fél évszázad, amelyben a Nyugat, illetve előzményei és folytatói is megjelentek. Sokat tudunk ennek az időszaknak a művelődéstörténetéről, ugyanakkor változatlanul komoly adósságai vannak az e korszak irodalmával foglalkozó történetírásnak. Mindenekelőtt: nincs alapos Nyugatmonográfia, mint ahogyan sem A Hét, sem a Vasárnapi Újság, sem pedig az Új Idők évfolyamainak átfogó feldolgozása és bemutatása sem történt meg, hogy csak az akkori legolvasottabb szépirodalmi folyóiratokat említsem. A kisebb jelentőségűekről, valamint az almanachokról és a napilapok irodalomformáló szerepéről nem is beszélve.

Alapvető életrajzok is hiányoznak. Például Ignotusé, Fenyő Miksáé, Schöpflin Aladaré és még számtalan, ma már ritkábban emlegetett, azonban annak idején közismert íróé, költőé és kritikisé. Az idő sürget; fennáll a veszély, hogy a folyamatosan halmozódó anyag maga alá temeti őket, az ezredfordulós leltár pedig nem fog a jelentőségükhöz méltó figyelmet tulajdonítani nekik. A kellő távlat többnyire elősegíti a tárgyilagos vizsgálódást, ugyanakkor a feledés sűrűsödő porával is befedhet megőrzésre érdemes szerzőket és műveket.

Hatvany Lajost nem fenyegeti ez a veszély. Írásai jórészt az elmúlt évtizedekben is megjelentek, tanulmányok és visszaemlékezések értékelték életének egy-egy fontosabb állomását, 1993 óta pedig immáron egy monografikus áttekintést is a kezünkbe vehetünk Nagy Sz. Péter jóvoltából. Aki ezentúl Hatvanyval kíván fog-

lalkozni, nem kerülheti meg ezt az alig több mint száz oldalas kiadványt.

Néhány szóval úgy lehetne értékelni, hogy élvezetesen megírt, forrásértékű olvasmány – az efféle munkák gyakori fogvatékosságaival.

Számtalan monográfia tanulság arra, hogy ha valamit nem lehet röviden megírni, akkor megbosszulja magát, ha a szerző nem ügyel témája alapos körüljárására. Természetesen a terjengősség ezeket is olvashatatlaná teszi, azonban a szükség-szerűnél erősebben korlátozott terjedelem is könnyen csökkentheti a mű jelentőségét. Nagy Sz. Péter jól építette fel könyve szerkezetét, ám egyes helyeken a kelletténél szüksézübbnek bizonyult. Hiánypótló munkájában Hatvany Lajos életrajza a szervező elem, erre fűzi fel az irodalomtörténész számára figyelemreméltó momentumokat. Ám mintha talán túlságosan is ügyelt volna arra, hogy a biográfia részletezése ne hogy az életmű bemutatásának rovására történjen. Csakhogy Hatvany irodalmi tevékenysége ismertebb, mint életútjának fordulatos története. Márpedig ez utóbbi nélkül az előbbi sem értékelhető fontossága szerint. Ezt ismerhette fel Nagy Sz. Péter, amikor az életrajz és az életmű párhuzamos bemutatására törekedett. Ha az életrajzra még nagyobb hangsúlyt helyez, a mostaninál egyértelműbben határozhatta volna meg a Hatvany-jelenséget, ezt a különös, huszadik századi irodalmunk legizgalmasabb cseményeivel, személyiségeivel és irodalmi teljesítményeivel érintkező életművet.

Azt is hibának érzem, hogy amíg azzal talán a szükségesnél is többet foglalkozott,

hogy Hatvany honnan hová jutott el, jelentősége mibenlétét azonban nem tette egyértelművé. Ha nemcsak a mecénás és inspirátor Hatvany Lajos figyelemreméltó személyiség, hanem az író, a szerkesztő és az irodalomtörténész is, akkor félreérthetetlenül ki kellett volna jelölni helyét a huszadik századi magyar irodalom panorámájában. Találó megállapítás ugyan, hogy „Magyarország egyik leggazdagabb bárója, a Budapesti Szemle és Gyulai Pál konzervatív köreitől egész a szociáldemokráciáig, sőt elveiben a szocialista mozgalom megértéséig is eljutott. [...] A bukás után az emigráció egyik legradikálisabb újságírója, s bizonyára ekkor közeledett nemcsak Kassákhhoz, de általában a szocialistákhoz”. Ám legalább ilyen határozottan ki kellett volna mondani azt is, hogy a nagypolgár Hatvany valójában sohasem tudott eljutni hozzájuk, és ez a közties állapot döntően befolyásolta írói és politikusi tevékenységét. Hogy valójában sem az irodalomban, sem pedig a politikában nem tartozott sehová. Hogy haláláig *hennfentes outsider* maradt, annak minden előnyével és hátrányával.

Voltaképpen oximoron e jelzős szerkezet, de éppen ezért fejezi ki jól Hatvany rendkívül ellentmondásos személyiségét. Asszimilálódó családja révén a korszak politikájának haszonélvezője, aki azonban szembefordul mindezzel, és olyanokkal kezd barátkozni, akiknek elképzelései éppen az eddigiek folytonossága ellen irányulnak. A költő Ady, a kritikus Ignotus vagy a szociológus Jászi bármennyire is aktívan politizáltak és képviselték radikalizmusukat a líra, a bírálat és a társadalomtudományok terén, magatartásuk mégsem annyira ellentmondásos, mint a gyáros- és bankárivadék, tehetős Hatvanyé.

Mindez Nagy Sz. Péter könyvéből is megtudható, igaz, az elszórt mozaikokból jobbra az olvasónak kell összeraknia a képet. Mivel e részletek illeszkednek egymáshoz, még így is szemléletes portré rajzolódhatna elénk, ha a szerző nem foglalna olyan határozottan állást Hatvany tetteinek helyénvalósága mellett. Monográfiája alapján úgy tűnik, hogy Hatvany Lajossal egész életében méltánytalanságok sorozata történt. Talán valóban így volt, de akkor azt is határozottan meg kellett volna állapítani, hogy mindezek a báró sajátos helyzetéből logikusan következtek.

Nagy Sz. Péter torzító elfogultságának szemléletes példája a Hatvany–Osvát-affér végkövetkeztetése, miszerint a Nyugat gárdája azzal, hogy magára hagyta Hatvanyt, hatalmas lehetőséget mulasztott el. Szerintem Fenyőék ekkor a politikaival szemben a folyóirat *irodalmi* jellege mellett tették le a voksukat, és az efféle dolgokba előszeretettel beleszóló mecénás ellenében léptek fel. Az általuk időben felismert tét súlyosságát jelzi, hogy érdekében az egymással egyébként nem mindenben egyetértő szerkesztők összefogtak, még az állandóan anyagi gondokkal küszködő kiadvány létét is kockáztatva. Tartottak ugyanis attól, amit Hatvany úgy fogalmazott meg, hogy „a Nyugat könnyen válhatnék a progresszivitás szemléjévé, ha kizárólagos esztétaságából engedne valamit. Kevesebb irodalom, több élet!” De hát az irodalmár Osvát Ernő nem ezzel a szándékkal indított folyóiratot, és közeli munkatársai, illetve „felfedezettjei” sem ezt tartották a legfontosabbnak a Nyugat esetében. Fenyő Miksa nyíltan Osvátot támogató, vagy Ignotus és a többiek tartózkodó magatartása sokkal beszédesebb, mint a viszályokban ingatag Adyé, aki a

döntő pillanatban ráadásul ugyancsak szembefordult pártfogójával.

Hatvany és Osvát, illetve a Nyugat szakítása szerintem hasonlít a Társadalomtudományi Társaság kettéválásához, amikor is 1906 nyarán a mérsékelt szociológusok magukra hagyták a polgári radikálisokat. Miként ez utóbbiak ellen az volt a legfőbb vád, hogy összekeverik a tudományt és a napi politikát, úgy Hatvany és Osvát Ernő vitájában végül az állította az utóbbi mellé a folyóirat meghatározó személyiségeit, hogy szerintük is veszélyes lenne, ha a báró radikális áramlatok szócsövénvé tenné a kiadványt. Vagyis mindenekelőtt a bizonyos társadalmi tendenciákkal elégedetlen, reformokat óhajtó, elsősorban *irodalmár* munkatársak jól felfogott, önös érdeke szól Hatvany ellen, és csak másodsorban az őket Osváthoz fűző barátság. A kölcsönös szimpátia Osvát Ernő, Fenyő Miksa és Ignotus kapcsolatát alapvetően meghatározta, de az adott helyzetben sokkal döntőbbnek bizonyult, hogy Osváttal ellentétben, aki kezdettől fogva személyes ügyének tekintette a Nyugatot és általában a magyar irodalmat, Hatvany mindenekelőtt eszközt látott benne.

Nagy Sz. Péternek minderről más a véleménye. Szerinte „lehet, hogy Hatvany-nak Osvát és a Nyugat megítélésében nem volt igaza. Igaza volt azonban abban, hogy 1911-ben helyesen érezte meg a második reformkor eljövételét, és jól látta azt is, hogy a modern művészetnek és egy életelesebb folyóiratnak is e reformkor körül kellene sokkal nagyobb intenzitással bábkodnia”. Ezt nem értem. Ha lehet, hogy Hatvany-nak nem volt igaza az előbbiben, akkor hogyan lehet igaza az utóbbiban? Ha elfogadjuk, hogy a Nyugat mindenekelőtt egy esztéta szerkesztő irodalmi folyóirata

volt, akkor miként válhatott volna a progresszivitás szemléjévé? A kettő, ugye, kizárja egymást.

Szerintem az idő éppenséggel nem igazolta Hatvany álláspontjának helyességét. A Nyugatnak éppen azáltal lehetett korszakos jelentősége a magyar irodalom történetében, hogy Osvát „felfedező mániájában” élte ki írói-kritikusi meddőségét, vigyázva, hogy véletlenségből se tévedjen azon terepre, amelyen mondjuk a Világ vagy a Huszadik Század gárdája tevékenykedett. Vagyis Hatvany tévesen ítélte meg a helyzetet, ráadásul irányt, arányt és szerepet is tévesztett.

Nagy Sz. Péter nem így látja, és ehhez természetesen joga van. Könyvének vitathatatlan érdeme, hogy végül is megtalálható benne minden ahhoz, hogy az övével ellentétes vagy nálánál árnyaltabb vélemény is megformálható legyen.

A monográfia a szépíró és az irodalomtörténész Hatvany Lajos szemléletmódjának alakulásáról is képet ad. Szerzője részletezi Hatvany pályakezdésének impresszionista szakaszát. Az impresszionista kritikusok szerint a bírálat mindenekelőtt művészet és nem tudomány. Így az általuk írt recenzió nem megállapítás, hanem kinyilatkoztatás; a mű többnyire csupán ürügy a megszólalásra. S így a szubjektivitás felvállaltan elsődleges szempont az alkotó és munkája inspirálta kritikus számára. Hatvany a korai *Én és a könyvekben* egyenesen felhívja erre a figyelmet, mondván: „verjük a változó ítéletek szivárványhídját a művész változó lelkétől a mi változó lelkünkig”.

A kötet tanúság arra, hogy mindez élete végéig jellemzi Hatvany irodalomszemléletét. Ugyanakkor Nagy Sz. Péter nyomatékkal figyelmeztet, hogy e szubjektivitás

mind árnyaltabbá válik, mondván, Hatvany az 1921-ben kiadott *Csendes napok és hangos esté*kben a művet már „hangsúlyosan mint életdokumentumot látja és értelmezi. Az írók személyes életének és mindannyiunk életének személyes dokumentumaként. Számára minden mű életrajz, portré, pszichológiai analízis tárgya”. Sőt átfogó életrajzaiban a korábban avítnak tartott filológia is rehabilitálódik, belátva, hogy a „kinyilatkoztatás” érvényét és hitelét a vitathatatlan tények kanonizálják.

Hatvany Lajos egyike volt az Ady-kultusz elindítóinak és tevékeny ápolóinak. Nagy Sz. Péter meggyőzően mutatja be jelentőségét az Ady-kutatásban, az anyaggyűjtéstől és -rendszerezéstől egészen az életmű értelmezéséig. A monográfia figyelemreméltó crénye továbbá Hatvany Lajos Petőfi-kutatásainak, valamint egyes szépirodalmi és irodalomtörténeti köteteinek ismertetése. Még akkor is, ha ezek esetében, főként a monográfia utolsó harmadában már nyilvánvaló az elnagyoltság. Mások vélekedésének *alaposabb* összegzése és saját véleményével való *határozottabb* ütköztetés azonban ezeknél a fejezeteknél is markánsabbá teheték volna Nagy Sz. Péter megállapításait.

Sajnos ez felemás módon történt meg. S így ez is erősíti a monográfiáról kialakult összbeműködését: Nagy Sz. Péter némileg túlértékeli Hatvany jelentőségét. Azét a Hatvany Lajosét, akit végső soron

maga is „kozmpolita, tökéletesen művelt, az élet napos oldalán élő, életélvező, az irodalmat mégiscsak hobbyként, életfokozó menedékként üző zsidó bankár”-nak tekint. Vagyis bennfentes outsidernak. Ha így van, akkor nem erős-e a megállapítás, miszerint „az alatt a rövid másfél év alatt, míg Az Esztendő a Pesti Naplóval együtt meg nem szűnt, bizony már-már a Nyugattal egyenrangú folyóirattá vált”? S tanácstalanul állok az olyan értékelésekkel szemben is, hogy „kis túlzással: a második reformkor irodalmi Széchenyije ő, minden modernségével, de érzelmi túlzásaival együtt is”.

Magam is vallom, hogy az elfelejtettek esetében a felvállalt elfogultság figyelemfelhívó lehet. Ám Hatvany Lajosra ez nem vonatkozik, hiszen mind a személye, mind pedig a szerepe ismert a korszak irodalma iránt érdeklődők előtt, mindeddig „csupán” ezeknek összegzése nem történt meg. Fontosnak érzem ennek megállapítását, mert úgy tűnik, mintha Nagy Sz. Péter a kelletténél jobban szeretné vizsgálódásának tárgyát. Ez természetes velejárója az efféle kutatásoknak, ám a megírásuk a mértéktartás elengedhetetlen feltétel. Különben a nyilvánvaló túlzások könnyen elterelhetik a figyelmet a kétségbevonhatatlan értékekről. S e veszély Nagy Sz. Péter Hatvany-monográfiáját is fenyegeti.

Kár lenne érte.

Sánta Gábor

FERENCZ GYŐZŐ: A KÖLTÉSZET MECHANIKÁJA. VERSELEMZÉSEK

Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó, 1997, 230 l.

Egyfajta generációs őrsgváltás – mégpedig egyértelműen harmonikus és baráti –, de ugyanakkor egyfajta megőrzött fo-

lyamatosság tanúi is lehetnek Ferencz Győző verselemzés-gyűjteményeink olvasói. Őrsgváltásnak azért, mert a hatvanas